

Bibliotecile Blajului, modernizarea educației și dezvoltarea elitelor intelectuale românești din Transilvania (1850-1918)

Dr. NICOLAE VICTOR FOLA
Grupul Școlar de Chimie Industrială Tîrnăveni

Abstract

The Libraries from Blaj, the Modernization of Education and the Development of the Romanian Intellectuals from Transylvania (1850-1918)

The investigation of the history of education, considering the arhidieceșane schools, having tradition in Blaj - the Theology Faculty, Superior Secondary School and the Pedagogic Institute - interferes with the appearance of instruction with a pragmatic purpose, the training of the graduates for the integration in different specialized activities of the society.

The libraries, as the main scientific components of documentation, have supported the educational and intellectual activities, according to the tradition of the XVIIIth century (one of the reasons being the activity of the arhidieceșan printing house). They permanently developed and enriched, not only the particular ones, such as T. Cipariu's library, which is the most important, but also those of the scholar institute from Blaj. The libraries have expanded the funds for books and they organized themselves according to the law and they enlarged the acquisition of foreign books through the connections with Central European countries and Romanian Kingdom.

The influences of Kantian thinking, together with the European liberalism of the time, received on different channels, have contributed to the development, in moderate forms, of the elements of applied ethics and education, having their own personality in the social background of the time. The same happened to the influences concerning the new European pedagogical methods of learning.

Among the graduates, a very important percent have studied the theology - the elite followed theology and philosophy not only at Rome, but also at Viena and Budapest. From those with a higher preparation, we may mention the lawerys, engineers and physicians.

Keywords: *Libraries from Blaj, Romanian education, Romanian culture, Transylvania, Romanian intellectuality, school, Romanian elite.*

Ca urmare a măsurilor de reformă austriece, în a doua parte a secolului al XVIII-lea, românii transilvăneni au profitat de oportunitățile create în principal în domeniul învățământului. Pe fondul vechi al învățământului uniformizat de respirație latină, se manifestă educația modernă de factură tehnică, științifică și birocratică și se ajunge la o apropiere sensibilă între români (care, dezvoltându-și rețeaua internă, și-au creat șanse noi de afirmare) și maghiari (aceștia din urmă beneficiau încă de un suport politic provincial puternic).¹

Cu începere din anul 1830, un loc aparte îl are Liceul Teologic Episcopal al Blajului, dar se dezvoltă și Seminarul - care din anul 1832 devine Facultate cu patru cursuri - respectiv gimnaziul, instituții care prin funcțiile îndeplinite (propedeutică, profesională și ideologică) au avut un rol important în închegarea ideologiei naționale. Pe lângă liceu, funcționau *Facultas Theologica* și *Facultas Philosophica*, de nivel universitar, iar corpul didactic al tuturor acestor instituții cuprindea profesori distinși, precum: Timotei Cipariu (preda teologie dogmatică, filosofie, limbile ebraică și greacă), Șt. Moldovan (preda matematică după manualul lui Hornyai), Ioan Rus (pentru istorie universală după manualul lui M. Bolla), D. Coroianu (preda fizică după manualul lui Kezi).

Prestigioși profesori erau și Simion Bărnuțiu, secondat de I. Dragomir (filosofie), G. Draja și I. Cristoceanu (matematică), N. Marcu (fizică), I. Rusu (cronologie, geografie) și teologii V. Rațiu, Șt. Boer, S. Fulep. În predarea tuturor disciplinelor se urmăreau două aspecte: a) agerimea minții (*solertia*); b) înaintarea în cunoașterea materiei (*progressus*). Datorită insistențelor repetate ale episcopului Ioan Lemeny, directorul școlilor, la Guvernul Transilvaniei și la Cancelaria Aulică din Viena, s-a aprobat ca liceul blăjean să funcționeze ca liceu academic, diplomele studenților aveau valoare de atestate universitare recunoscute, iar deținătorii lor se puteau încadra pe diverse posturi administrative din

¹ R. Câmpeanu, *Intellectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 314-315.

Transilvania.² Cărțile folosite proveneau din Biblioteca călugărilor basilitani, din donații episcopale etc.

În cataloagele bibliotecilor se aflau exemplare din literatura didactică europeană, unele specifice iluminismului și postiluminismului, dar și lucrări ale clasicilor, manuale de istorie, redactate în manieră pragmatică (istoria universală se folosea la predarea istoriei bisericești și apoi se autonomizează); este cazul unor lucrări scrise de Hubner, Palma, Prez, dar și ale lui Petru Maior și Samuil Micu, precum și a compendiilor de filosofie ale lui Immanuel Kant, W. T. Krug, Șt. Marton, J. Werner, J. K. Likavetz etc.

Studiosul Nicolae Pauletti avea cinci cataloage de cărți, cu peste 230 de titluri eterogene ca și conținut - literatură, poezie, teatru, istorie, dar și științe, traduceri din literatura engleză, franceză, germană, italiană, alături de cărți tipărite în Țara Românească și Moldova, care circulau în București.³ În școlile blăjene, între anii 1754-1848, au absolvit 10.780 elevi și studenți - 900 au terminat liceul între anii 1831-1848, iar între anii 1814-1852 au absolvit 516 teologi, dintre care 303 facultatea.⁴ La Sibiu, până în anul 1811, nu a funcționat un seminar propriu-zis. În schimb, la Blaj, facultatea era organizată după modelul vienez al Sf. Barbara (cu rector, vicerector, prefect de studii și ductor), iar studenții valoroși urmau studii în capitala imperială sau în alte centre. Până în anul 1848, 120 de bursieri ai Blajului au urmat linia inițiată de Inocențiu Micu și au făcut studii la: Roma, Viena, Trnavia, Bratislava, Lemberg, pe când dintre auditorii Școlii de preoție din Sibiu doar 12 au urmat acest drum; iar în ceea ce privește

² I. Mârza, *Noi contribuții documentare la cunoașterea învățământului din Transilvania în secolul al XIX-lea*, în *Revista de istorie*, tom 29, p. 1215-1221; Idem, *Școală și națiune (școlile din Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 59-60, 205-206.

³ I. Mârza, *Școală și națiune...*, p. 148-153, 185-186; Livia Ardeleanu, *Fondul documentar al Bibliotecii Centrale Blaj*, în *Din istoria arhivelor ardelen. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj*, Cluj-Napoca, s.n., 1995, p. 96-98; Sidonia Puiu Farcaș, *Contribuții la istoria Bibliotecii Centrale din Blaj. Concepte și principii de organizare până în anul 1860*, în *Biblioteca și cercetarea*, Cluj-Napoca, 1985, p. 243-250.

⁴ I. Mârza, *Școală și națiune...*, (Anexa), p. 181, 193.

conducerea școlii, starea materială a acestora, raporturile cu autoritățile, structurile curriculare (clasele, orarul școlar, programele, examene, bursele pentru străinătate) se constată superioritatea învățământului blăjean.⁵

După cum s-a remarcat, până în anul 1848, Biserica Greco-Catolică din Transilvania, profitând de absolutismul conservator, și-a recăpătat o pondere egală cu cea a fraților ortodocși, prozelitismul ei fiind favorizat de conducerea străină, sârbească. Jumătate din „*inteligenta*” românilor de la mijlocul secolului al XIX-lea (știutorii de carte, abonați ai ziarelor și absolvenții de școli mai înalte) erau preoți. Activitățile publice secularizate ale preoților se pot separa foarte greu de rolul lor ecleziastic. În anii perioadei liberale (1861-1865), s-a manifestat militantismul unor preoți greco-catolici, în primul rând al lui Alexandru Sterca Suluțiu, cel dintâi mitropolit, care a apărat interesele țăranilor români supuși ingerințelor autorităților comitatense maghiare. Andrei Șaguna a fost mai prudent. În majoritatea cazurilor, în cursul alegerilor pentru dieta de la Sibiu din 1863, votul românilor s-a unificat. Orientarea conciliatoristă în problema națională (explicabilă în sensul apărării credinței și poziției proprii), /fără virgulă este prezentă la greco-catolici și provine din simpatiile teologice și din seminarii. La românii ortodocși, tendința este mai evidentă începând cu Șaguna, se accentuează sub urmașii lui (Partidul Moderat Conservator) și merge până la controversata politică a lui Vasile Mangra, în timpul primului război mondial.⁶

În spiritul - și litera, desigur - legii învățământului austriac, elaborată între anii 1848-1854, *Entwurf der Organisationen...* (cu prevederi pentru toate instituțiile de învățământ, inclusiv cel superior), lege de modernizare a structurilor sistemului educațional, considerată drept *Magna Carta* (fiind definitivată sub ministeriatul energicului birocrat, contele Thunn Hohenstein), școlile Blajului, ca și ale întregii Transilvanii, de fapt, au cunoscut progresiv modificări curriculare de fond. Fără a aborda problematica concepțiilor teoretico-filosofice, respectiv a celor pedagogice,

⁵ Idem, *Seminarul arhidiecesan din Blaj și Școala de preoție din Sibiu*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXII, 1992, p. 70-71.

⁶ J. Niessen, *Relațiile interconfesionale în procesul formării națiunii române din Transilvania*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXII, 1992, p. 82-83.

și nici a implicațiilor lor practice,⁷ vom evidenția câteva componente semnificative. Se consacră în programe rolul științelor naturale și al matematicii (asociată, în ultimii anii, cu predarea fizicii și chimiei) ca o componentă nouă. Cu pondere importantă rămân limbile clasice, alături de care se predau limbile materne, necesare în Transilvania multietnică. Se inițiază, cu caracter opțional, predarea limbii franceze. Limba germană, oficială în anii neoabsolutismului și introdusă și în școlile medii, avea, în intenția oficialităților, rolul de „liant” și factor de comunicare în diverse sectoare de activitate. Pentru realizarea caracterului practic al școlilor se pune accent pe caracterul intuitiv al instruirii, se constituie „muzee” (săli specializate, laboratoare) pentru orele de științe ale naturii, fizică și chimie, colecții de arheologie și numismatică pentru istorie. Concomitent cu extinderea producției tipografice, dar și în funcție de sumele disponibile, inclusiv prin donații, se dezvoltă fondurile bibliotecilor. Nevoia de manuale este permanentă, însă prea puține erau performante și erau supuse unor influențe contradictorii și, desigur, unor interese, care erau impuse de factorii decizionali.

Se cunoaște situația instituțiilor de învățământ din Transilvania acestei perioade, când era prezentă dependența de posibilitățile financiare a comunităților și confesiunilor, iar mai târziu, de autoritățile budapestane și locale, deci de „meandrele” unor factori politici și birocratici. Școlile reale, care din anul 1875 aveau 8 clase, ca și gimnaziile, deși în intenția legiuitorilor urmăreau scopuri pragmatice (n. n.), erau deschise în mică măsură românilor majoritari care ar fi intenționat să urmeze profesii în industrie, comerț, bănci.

Astfel, românii, majoritari etnic, aveau din anul 1869 o singură școală de acest profil, la Brașov, și, în aceeași localitate, o școală de comerț. După intrarea în vigoare a pactului dualist, din cele 26 de licee din Transilvania, numai 5 erau destinate românilor, maghiarii aveau 16, sașii și șvabii aveau 5. Școlile normale românești, atât de necesare, erau și ele puțin numeroase, iar unele au funcționat scurt timp. Cât despre

⁷ N. V. Fola, *Școlile din Blaj între anii 1850-1918 (Evoluția instituțională și contribuția la dezvoltarea elitelor intelectuale românești)*, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, ediția I 2008 și ed. a II-a 2009.

numeroasele așteptări, respectiv proiecte de aprobare a înființării și a finanțării cel puțin parțiale a unor institute sau a unor universități, se cunoaște că acest lucru va fi posibil abia după Marea Unire.⁸

După revoluția de la 1848-1849, respectiv războiul civil consumat atunci, la Blaj s-a dezvoltat *biblioteca liceului*, utilizată de profesorii tuturor școlilor; de menționat faptul că era modestă inițial și documentarea se făcea prin împrumut de carte și acordarea unor sume de sprijin pentru cei care se perfecționau. Cu începere din anul 1862 au funcționat și *biblioteca studenților teologi* și cea a *Institutului preparandial* (pedagogic). Studenții și-au constituit Societatea de lectură „Inocențiu Micu Clain,” a cărei activitate se conjuga în cadrul manifestărilor societății civile cu activitățile Reuniunii meseriașilor și a/fără celei a femeilor greco-catolice.

Începutul constituirii bibliotecilor din a doua jumătate a secolului al-XVIII-lea se leagă de activitatea pleiadei de cărturari care au constituit Școala Ardeleană. Blajul concentra atunci activități de tipografie și librărie, necesare nu numai cultului, dar și școlilor sale. În catalogul pe care îl întocmește în anul 1777, cu ocazia plecării la Viena, Samuil Micu include și tipărituri din Principate: *Biblia de la București* din anul 1688, *Evangelhia greco-română* tipărită de Antim Ivireanu, *Mineele* lui Mitrofan, *Cazania* lui Varlaam. Cărturarii Blajului nu au constituit doar o bibliotecă teologică, ci, pe cât posibil, și enciclopedică, dar predominant orientată spre istoriografie. Până la primul război mondial, colecției de bază i s-au asociat bibliotecile locale, de învățământ și particulare. Între ultimele, la diferență considerabilă de celelalte, se distinge biblioteca lui Timotei Cipariu, eruditul canonic autodidact, cunoscut în lumea savantă europeană, o parte a ei fiind distrusă, alta furată, în timpul evenimentelor din 1848-1849.⁹ Pasiunea bibliofilă a lui Cipariu s-a concretizat în achiziționarea și folosirea a 9000 de volume și stăruința de a învăța 12

⁸ *Istoria Românilor*, volumul VII, tom I, coordonator academician Gh. Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 823-824.

⁹ Gh. Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 67; despre biblioteca lui T. Cipariu vezi Sidonia Puia, Denisa Dora, *Biblioteca lui Timotei Cipariu*, 5 volume, Cluj-Napoca, Biblioteca Academiei, s.a.

limbi străine, între care greaca, latina, ebraica și mai multe limbi orientale, ceea ce i-a adus cooptarea în Societatea Orientală Germanică de la Leipzig. Pe lângă autorii antici, a colecționat și scrieri bizantine, renaștentiste, ale autorilor moderni francezi, biblioteca sa fiind de factură lingvistică, filologică și istorică.¹⁰

Sub influența culturală central-europeană, reprezentanții elitelor blăjene promovează direcțiile de acțiune cu care au intrat în contact. Samuil Micu, studiind la Viena nu numai disciplinele teologice, dar și umaniste, introduce la Blaj elemente de teologie morală. La începutul secolului al XIX-lea s-a extins în școlile blăjene și predarea istoriei universale, a unor capitole de filosofie și a științelor. În conspectul lucrării *Theses ex Ethica Christiana Universalis* sunt prezente elemente de antropologie și etică creștină aplicată. În anii 1840-1850, la *Antropologie*, pe lângă *Metodul moral* și caracteristicile de comportament interpretate din perspectivă creștină, se definește aspectul moral al libertății, libertatea politică/liberalismul oarecum (n. n.), dar și elemente de practică (cauzele acțiunilor umane, datoriile guvernărilor și ale guvernațiilor, sancționarea actelor sociale, caractere și comportamente vicioase și periculoase). În *Etica creștină aplicată*, pe lângă fundamentarea credinței prin „știința religiei,” se tratau aspecte de cunoaștere, obligații morale, acte morale deficitare, exteriorizarea credinței în contextul ameliorării atitudinilor și comportamentelor umane.¹¹

Pe plan teoretic-filosofic, dar și politic (ideologie influențată și de liberalismul central-european - n.n.), se face simțită influența kantianismului, conjugată și cu elemente de drept istoric provenit din spațiul german și cel italian. Dacă inițial elemente de filosofie kantiană erau predate la Blaj de T. Cipariu, inovația - predarea în limba română - o face Simion Bărnuțiu (ambii utilizau manualul lui W. T. Krug, cu prelucrarea dreptului moral și al eticii). Nu întâmplător, triada - dreptul subzistenței personale, libertății și egalității personale - extinse la nivelul comunității naționale se reflectă în punctele programatice ale celei de-a

¹⁰ Gh. Moldovan, *Timotei Cipariu, colecționar de cărți rare și prețioase*, în *Biblioteca*, București, nr. 1-2, 2007, p. 10.

¹¹ I. Mârza, *Ethics Teaching in the Schools of Blaj (the Vth decade of the XIXth century)*, în *Transylvanian Review*, nr. 2, 1994, p. 52-56.

doua Adunări de la Blaj (3/15 mai), fiind dezvoltate ulterior la Iași de Simion Bărnuțiu.

Ca centru cultural, Blajul era în atenția tinerilor intelectuali români de pe ambele versante ale Carpaților. Dimitrie A. Sturza, student în Germania, prezenta în anul 1850 în numele unui grup de colegi un proiect de asociație culturală pentru toți românii, reședința urmând a fi în orașelul de la confluența Târnavelor. Scopul acestei reuniuni era... „*de a deștepta activitatea literaților noștri în scopul acesta (al ridicării calitative și progresului - n.n.) și de a înlesni tipărirea lucrărilor lor, privitoare la toate ramurile acestea de cultură.*” La Comisiunea literară sunt solicitați Timotei Cipariu, ca președinte, iar ca membrii canonicul Alexi, Aaron Florian, G. Barițiu, Al. Hurmuzachi, A. T. Laurian, Ioan Maiorescu, Aron Pumnul, Anastasie Șandor, I. Stamatescu.¹² Autorul citat menționează după revoluție și un proiect avansat privind înființarea la Blaj a unei Universități românești, care să includă și o facultate de teologie ortodoxă, una din numeroasele variante/așteptări care nu s-au realizat. După întregirea țării se aștepta punerea în discuție a mai vechii propuneri, însă Blajul nu întrunea condițiile necesare de infrastructură și nici alte condiții. Nu s-a acceptat nici sugestia lui Vasile Pârvan ca liceul să aibă un statut diferit de al celorlalte unități similare.

Contactele spirituale europene, respectiv „*coridoarele culturale*” cum le numește academicianul Răzvan Theodorescu, făceau la finele secolului al XVIII-lea legătura între Göttingen și Flandra, pe de-o parte, și spațiile austriac, maghiar și românesc (Sibiu, Blaj, Iași și București) și, mai departe, spre Rusia lui Petru cel Mare și Athosul grecesc, pe de altă parte. Pe lângă activitățile specifice, bibliotecile publice și particulare au reprezentat o foarte bună școală de inițiere în cultura umanistă, dar și o formă de propagandă legată de școală, biserică, tipografie și editură. De aceea, bibliotecile devin un veritabil plămân, respirând aerul curat al culturii europene, ca o cale de pătrundere și statuare a imaginii omului modern. Luminismul, într-o schiță a posibilelor legături spirituale, lega Blajul, prin Buda, cu Viena, spre nord cu Lembergul, spre sud cu Thessalonicul, spre

¹² O. Bârle, *Istoria școlilor Blajului*, în *Omagiul școlilor Blajului*, Blaj, s.n., 2000, p. 109.

sud și est cu Iași, Galați și București. În spațiul românesc se receptau lucrări ale lui Voltaire, Rousseau și, în măsură mai consistentă, cele care veneau din spațiul iluminismului greco-austriac moderat. În tipografia de la Buda se tipăreau cărți în sârbo-croată, română, slovenă, bulgară, maghiară, greacă etc., gramatici (inclusiv cea a lui Șincai), lexicoane (și *Lexiconul de la Buda*, *Dicționarul româno-latin-maghiar* a lui P. Maior), istoria lui S. Micu și P. Maior, istorii maghiare, slave etc. Datorită activității tipografiei din Buda se fac cunoscute teoriile naționaliste care vizau emanciparea și cuprindeau teoria continuității daco-romane a lui Petru Maior și Eftimie Murgu, doctrina ceho-slovacului Kollar, doctrina panslavistă a lui Herkel, ca și cea sârbă a lui Obradovici și Karandzik.¹³ La începutul secolului al XIX-lea, în activitatea bibliotecilor intervin elemente de modernizare, prin reglementări; se constituie depozitul legal de carte, se organizează cabinetele de lectură și casinele.

Biblioteca studenților teologi din Blaj se numără între cele aproximativ 250 de biblioteci care funcționau în Transilvania la începutul secolului al XIX-lea. Lectura se extinde în rândul categoriilor mijlocii ale societății și, prin eforturi asociative, și în rândul categoriilor mai puțin instruite. Se manifestă o atitudine comunitară mai puternică. Influențați de modelele occidentale, toți năzuiau la educație, progres și „desfătare” prin accesul la carte. Sunt implicate tot mai mult femeile, mediile comerciale, industriale, dar și cele rurale.¹⁴ Cărțile Societății de lectură „Inocențiu Clain” provin din parțial cumpărare, din donații din partea lui I. Micu Moldovan, C. Papfalvi, T. Cipariu, V. A. Urechia, I. Pop Reteganul, din partea savantului filoromân Urban/Jarnik, din partea unor librării din Regatul României, dar și din partea Academiei Române. În anul 1879 se constituie o secție specială pentru publicațiile venite din partea forului academic (69 de titluri, 138 tomuri, 145 de volume), iar Simeon Pop dona 159 de titluri, 176 tomuri, 352 de volume. În „*Teca literară*” se includeau 307 titluri, 878 tomuri, 136 volume, în „*Teca religioasă*” morală, didactică și de științele naturii, intrau 275 lucrări cu 295

¹³ V. Neumann, *Tentația lui homo-europaeus*, București, Editura Științifică, 1991, p. 156-208.

¹⁴ Gh. Buluță, *op. cit.*, p. 112.

de tomuri și 278 volume; în „*Teca germano-ungară*” erau 300 de lucrări, 460 de tomuri, 422 volume, iar averea societății atingea 9000 de florini.¹⁵ În anul 1898, biblioteca își mărea zestrea cu 416 lucrări. În anul 1909, o parte a fondului Bunea, adică 3000 coroane, era destinată folosului bibliotecii și pentru un fond necesar unui muzeu central, iar alta se constituia într-un fond de burse pentru continuarea studiilor în Franța, Italia, Germania, România, rezervată unor studenți merituoși.¹⁶

Dezideratul optimizării sistemului educațional, conform pretențiilor timpului, e consemnat în *Gazeta Transilvaniei* din 1896, studenții fiind parte a „*contingentului de inteligență*” comparabil cu alte categorii de studenți. Pentru „*aducere la zi*” a pregătirii lor, se impunea folosirea mai consistentă a elementelor de drept administrativ și de procedură penală, complementare dreptului bisericesc. În programul sinodului desfășurat în acest an se discută problema îmbunătățirii predării medicinei pastorale, ca și a economiei, (prin trecerea de la „rurală” la „națională”) pentru a înzestra viitorii preoți cu diverse cunoștințe, utile în misiunea lor pastorală.¹⁷

Sinodul menționat, urmărind situația instruirii teologilor și stadiul de acoperire a parohiilor cu parohi, prin referatul prezentat de dr. I. Sâmpălean, propune „sistarea” cursului scurt al preoților bienali (moralști), lucru realizat din anul 1909. Pentru îmbunătățirea condițiilor de studiu, canonicul dr. A. Bunea, ca referent al unei comisii, propune extinderea spațiului de studiu, înființarea unei biblioteci centrale (al cărei nucleu urma să fie biblioteca cipariană) și înființarea unui muzeu (în condițiile școlarizării anuale a 100 de studenți). Sursele bănești pentru proiecte erau economii ale Fondului Seminarului, bani proveniți din restituirea unei datorii din partea altui fond blăjean și un împrumut rambursabil în curs de 10 ani. Jumătate dintre studenți urmau să plătească

¹⁵ *Raportul general al Societății de lectură*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 132, 19 (20) iunie 1879 și nr. 134, 18/30 iunie 1897, p. 3.

¹⁶ *Societatea „Inocențiu Micu Clain”*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 26, 10/22 iunie 1898, p. 3 și *Ibidem*, nr. 202, 20 noiembrie/3 dec. 1909, p. 4.

¹⁷ „*Sinodul arhiepiscopesc greco-catolic*” și „*Mersul instrucțiunii în tratamentul clericilor în Seminar*,” în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 236, 5 noiembrie 1896, p. 1 și următoarea.

o taxă anuală pentru completarea fondului. Calitatea pregătirii preoților „sistemici” era obiectiv de prim plan, fiind admiși absolvenți ai cursului teologic de 3 ani și absolvenți de liceu.¹⁸

Făcând o comparație între cursurile urmate de teologii blăjeni, constatăm o apropiere de cele predate la Institutul Teologico-Pedagogic din Sibiu, ceva mai pretențios fiind planul de învățământ al Facultății de Teologie din București (aici, pe lângă limbile latină și greacă, studiate la Blaj și Sibiu, se predau obligatoriu istoria și literatura românilor, dar și psihologie, logică și pedagogie, în asociere cu Facultatea de Litere). La Blaj se studia pedagogia (un semestru,) metodică și celelalte discipline anterior menționate. La Sibiu se făcea pregătire intensivă pe profil pedagogic pentru preoții care intenționau să predea la ciclul primar.¹⁹ La Blaj se decide, după consfătuirea din decembrie 1891, constituirea unei comisii literare (s-a instituit în anul 1892, sub președinția dr. Al. Grama) pentru a urmări tipărirea cărților necesare studenților, dar și pentru elevii de gimnaziu, preparandii și școli populare.²⁰

La începutul secolului al XX-lea, Partidul Național Român era preocupat de găsirea unor modalități de înaintare economică, vizând atât oamenii școlii, cât și pe cei ai amvonului. În seminarii, preoții și învățătorii urmau să-și însușească elemente de bază ale economiei și să răspândească cunoștințele folositoare. Preoții urmau să propovăduiască, „*evanghelia modernă a muncii și economisirii.*” Pentru a-și consolida poziția de mentori, preoții și profesorii urmau să primească o instruire specială, fie în seminarii, fie în cursuri serale, pentru constituirea unor

¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, an LXXII, nr. 246, 13/16 noiembrie 1909 (*Sinodul arhidiecesan*), p. 2; *Deciziunile sinodului arhidiecesan greco-catolic*, în *Ibidem*, nr. 8890, 23-26 noiembrie 1909, p. 36 și *Chestiuni de autoritate bisericească* (semnat Senior), în *Cultura creștină*, an VIII, nr. 1-2, 1919, p. 5-6.

¹⁹ Pentru Blaj, *Arhivele Naționale Alba, Fond 315, Academia teologică*, act nr. 1291/1891; pentru Sibiu, Eusebiu E. Roșca, *Monografia Institutului Seminarial teologico-pedagogic „Andreian”...*, Sibiu, s.n., 1911, p. 28, 38, 63-63, 96; pentru București, D. Radu, *Privire asupra catedrelor...*, în *Studii teologice*, nr. 7-10, 1981, p. 489-490.

²⁰ *Arhivele Alba, Fond 315, Academia Teologică Blaj*, adresa nr. 4942/1891 a mitropolitului către Consistoriul mitropolitan.

cooperative de credit (după sistemul Raiffeisen - n.n).²¹ De fapt, aceste prevederi sunt prezente în activitatea Astrei, asociația cultural-naționalistă care s-a înființat în anul 1861.

Trecând în revistă principalele categorii de lucrări deținute de biblioteci, în literatura clasică greco-latină menționăm: *Apologia lui Socrate* (Paris, 1820) - în limba greacă, *Herodoti de belli Persica*, Viena, 1854, *Istoriile* lui Tacitus, Leipzig, 1875, *Opere* de Seneca, *Comentariile* lui Caesar de Hoffman (1905), *Panegiricul* lui Traian (1716), *De conjuratione Catilinam*, Berlin, 1878, prelucrare de B. Jacobs, iar pentru biblioteca elevilor din liceu, în anul 1900/1901 se cumpără *Antigona* lui Sofocle, în limba maghiară.

Între achizițiile de carte veche se cuprind lucrări ca: *De jure belli ac pacis* de Hugo Grotius (1663), o istorie a Ungariei, în latină, din anul 1690, *Historia Regnum Hungariae*, Buda, 1801, a lui G. Pray, o *Disertatie istorico-critică privitoare la istoria Transilvaniei* în limba latină (1806), a lui M. Burian, *Iliada*, tipărită în anul 1700, la Amsterdam.

În identificarea și achiziția de carte veche, un rol esențial l-a avut, la nivelul intelectualilor întregii Transilvanii, I. Micu Moldovan. El informa pe fostul său elev, Ioan Bianu, cercetător în cadrul Academiei Române, în legătură cu manuscrise, documente și lucrări tipărite și se implică direct în achizițiile pentru fondurile necesare forului academic. Singura situație, se pare, care i-a creat dificultăți mari a fost așa-numita afacere Dillon privind achiziționarea de hrisoave din zona Reghinului. Deoarece s-au înregistrat întârzieri de plăți pentru banca „Mureșiana” din Reghin, care intermedia achizițiile, și pentru a depăși „punctul mort,” Micu Moldovan le achită din fondurile proprii până se perfectă plata. Însă a conceput o acțiune extinsă și a mobilizat energiile intelectuale din întreaga Transilvanie. Într-o circulară, activul canonic blăjean comunica: „*Cerem tuturor preoților, profesorilor sau iubitorii de carte să dea răspuns acestui apel și să trimită pentru scurt timp aceste cărți sau să noteze felul exemplarului, titlul, data tiparului etc. Suntem siguri că toate persoanele luminate vor binevoi a veni în*

²¹ K. Hitchins, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 170-171.

acest mod în ajutorul acestor lucrări atât de folositoare pentru studierea culturii noastre naționale.”

Micu Moldovan și-a adus contribuția la alcătuirea *Bibliografiei române vechi* prin descrierea tuturor cărților vechi românești, a celor slavone, grecești și în alte limbi, tipărite între anii 1800-1830. Pentru meritele literare și științifice, la propunerea profesorului Alexandru Roman, a fost ales membru al Academiei Române. Și-a spus cuvântul, desigur, pe lângă contribuțiile sale, și intervenția lui Bianu. În anul 1905, ca recunoaștere a eforturilor sale, primea premiul „Adamachi” al Academiei, în valoare de 500 lei. În pofida acestor merite și a prestigiului, candidatura sa la ocuparea postului universitar la Catedra de Limba și Literatura Română a recent înființatei universității maghiare din Cluj nu a fost admisă (motivul real, chiar dacă nu a fost direct invocat, fiind cel politic - n.n.).²²

Bibliotecile blăjene cuprindeau o serie de lucrări de literatură universală, dintre care în limba franceză *Athalia*, *Fedra*, *Avarul*. În anul 1888, se achiziționau, între altele, lucrarea *Koltemenyeyi* de Șandor Petofi (2 volume), în anul școlar 1900-1901, *Wilhelm Tell* de Schiller, iar *Istoria Consulatului* de A. Thiers provenea din donație. Se adăugau *Kurze vergleichende gramatik der indo-germanischen Sprachen*, în 2 volume, de Meyer-Lubke, *Einfubrung in der romanische Sprache der Olympo-Valachen* a lui Weigand, *Rumanischen-Elementarbuch* a lui Hariton Tiktin. În anul școlar 1914-1915 se achiziționau *Arheologie și epigrafie* în limba germană și maghiară, publicație științifică a Muzeului Ardelean Maghiar din Cluj, lucrări în germană ale lui Petersen, Goos, Ackner, Müller, dar și *O călătorie în jurul Pământului* a lui Jules Verne. Pentru biblioteca elevilor din liceu se achiziționau *Machbeth* și *Hamlet* de Shakespeare, cărți în maghiară de Arany, Kisfalludi, *Tragedia umană* de Madach Imre, *Antigona* lui Sofocle, în limba maghiară, *Eneida* și *Sacontala*, în traducerea lui G. Coșbuc, dar și *Mizerabilii* lui V. Hugo și *Don Quijote* a lui M. Cervantes.

²² Ioana Botezan, Ioan Micu Moldovan, *Catalog*, Cluj-Napoca, s.n., 2002, p. 188-190; *Gheorghe Barițiu și contemporanii săi*, vol. V, Cluj-Napoca, s.n., 1981, p. 264 și Gabriel Stempel, *Ion Bianu-om al ordinii*, în *Magazin istoric*, an XXVIII, nr. 1 (ianuarie), 1994, p. 22.

În anul școlar 1904/1905, Societatea de lectură a elevilor de liceu avea 84 de membrii, președinte era Nicolae Agârbiceanu, fratele cunoscutului scriitor (a murit tânăr, student la Graz), iar notar era Emil Folea (viitor avocat, fruntaș liberal și prefect al Târnavei Mici în anii interbelici); bibliotecar era Zenovie Pâclișanu, viitor prelat, cărturar și diplomat. Colaborau activ și Zaharia Boilă (și el va fi jurist, fruntaș național și apoi național-țărănist), viitorul canonic, istoric și membru al Academiei Române dr. Augustin Bunea, viitorul muzicolog și folclorist Tiberiu Brediceanu, viitorul profesor secundar și redactor al *României literare*, Ovidiu Hulea. Biblioteca elevilor avea, în anul 1902, 2915 volume, iar în anul școlar 1904/1905 Societatea de lectură a ținut 31 de ședințe literare în care s-au recitat din creațiile lui Alecsandri, Coșbuc, Eminescu, Șt. O. Iosiv/Iosif, O. Goga, Arany, Kisfaludy, Schiller, Lenau. Ședințele festive se țineau cu ocazia zilei celor trei sfinți (patronii liceului), cu ocazia serbărilor „scolastice” omagiale (precum cea în cinstea memoriei lui Cipariu, din 12 febr. 1905).²³

Cele mai importante publicații și lucrări privind limba și literatura română au fost: *Convorbiri între tată și fiul său asupra limbei și literaturii române*, Cernăuți, 1880, *Manual de poetică română* (1883), *Introduse în studiul limbei și literaturii române*, Iași, 1888, *Etimologicum Magnum Romaniae* ale lui B. P. Hașdeu, dar și periodice ca: *Albina*, *Convorbiri literare* și *Transilvania*. Se adăugau: *Limba română și dialectul sicilian* a lui Alexiu Viciu, *Basmele aromânilor* de Papahagi, *Brașovul și românii* și *Neamul românesc* ale lui N. Iorga, dar și *Istoria literaturii române a secolului al XIX-lea*, lucrarea lui Gh. Alexandrescu *Versuri și proză*; *Opere complete* de I. L. Caragiale, *Descrierea Moldovei* a lui D. Cantemir, un volum din colecția de documente Hurmuzachi, dar și lucrări literare ale lui N. Gane și Hașdeu, *Graiul Țării Oașului* de G. Candrea, *Arta poetică* de Aron Densușianu, *Renașterea limbii române în vorbire și scriere* de Gr. Silași, *Manualul* de filosofie kantiană a lui Krug în prelucrarea lui Timotei Cipariu, O

²³ *Programele Gimnaziului superior, Preparandiei....*, pentru anii școlari menționați; activitatea elevilor, la G. Danilă, *Societatea de lectură a elevilor de la Gimnaziul Sf. Vasile cel Mare din Blaj*, în *Apullum*, XXIX, 1998, p. 442-443.

lacrimă fierbinte de Iosif Sterca Suluțiu, ca și lucrările lui Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine românești*, *Elemente de poetică, metrică și versificație*. Sunt prezente și *Începutul renașterii prin școli* a fostului elev a Blajului, Mihai Străjan, o carte aparținând scriitoarei/ regine Carmen Sylva, *Doamna Chiajna* de Odobescu, *Enciclopedia Română* de C. Diaconovich, *Balade și idile* de George Coșbuc, *Criticile și Logica* lui T. Maiorescu, trei volume din *Criticile* lui Dobrogeanu Gherea, câteva *Inscripții și documente* de S. Florin Marian, *Nuvele* de Ioan Slavici, *Porecle la români* de I. Candrea, *Țiganiada* lui I. Budai-Deleanu.

În domeniul istoriei, în bibliotecile blăjene se găsea o lucrare în limba latină privind istoria Ungariei, dar și *Die Rumänien und ihre Anspruche*, *Der Ursprung der Magyaren*, Leipzig 1882, a lui Varubeni, *Geschichte von England* de Babington și Macauley, *Istoria critică a românilor*, București, 1873, *Szabadsagharczunk tortenetebez visszaemlekezések*, 1848-1849, de Jakab Elek, *Chestiunea românească* de G. Weigand, în 2 volume, Leipzig, 1891, *Vlabo-meglenen. Ein ethnologische- psihologische Untersuchung*, Leipzig, 1892, *Elemente de istoria românilor* de A. T. Laurian, *Treizeci de ani de domnie a regelui Carol*, *Atlasul lumii antice* a lui Kiepert, *Istoria Transilvaniei* (în limba germană) de Zimmerman, *Date istorice privind familiile nobile românești* de I. Pușcariu, revistele *Columna traiană*, *Magazin istoric pentru Dacia*, *Cercetări istorice în arhivele Ungariei și Transilvaniei* a lui Nicolae Densușianu.

Din domeniul geografiei s-au achiziționat *Extract de geografie universală*, a laboriosului prof. S. Mihali (Blaj, 1853), *Istoria naturală* de Ananescu, diverse reviste în limba română, germană și maghiară, dar și metodici diverse. În domeniul fizicii se achiziționau *Elemente de fizică* de Bacaloglu (București, 1873), ca și *Buletinul științelor fizice*, *Învățarea fizicii* de Baumgarten, Budapesta, 1915. În domeniul bibliografiei și bibliologiei, în anul 1904 se achiziționa *Bibliografia română* a lui Bianu, *Bibliografia Daciei* (în anul 1872), ca și *Academia Română la 25 de ani* a lui D. A. Sturza. Numeroase lucrări se achiziționau în domeniul pedagogiei, psihologiei și sociologiei, între care *Lehrbuch der Physiologie der Menschen* (1865), revista *Organul pedagogic*, lucrări de metodică ale lui V. Gr. Borgovan, dar și ale dr. Kiss Bela, respectiv Molnar Oszkar (în

anii 1914-1915), *Studiile pedagogice* ale dr. Petru Span, cunoscutul herbartian de la Sibiu, *Drepturile și îndatoririle învățătorului* de dr. Szabo și E. Zaslo, Arad, 1901, *Psihologia și pedagogia aplicate copiilor* de E. Claparede și Wessely, Budapesta, 1915, *Pedagogia morală* de dr. Ozoray, dar și *Influențe ale culturii grecești în Moldova și Muntenia cu privire la biserică, școală și societate* de T. Ionescu.

În domeniul științelor politice și juridice, consemnăm achiziționarea următoarelor lucrări *Codexul lui Napoleon* de Spielmann, Strasbourg și Paris, 1829, *Români și Constituțiile Transilvaniei* de Iosif Hodoș, *Principii de filosofie politică* de dr. Cassiu Maniu, *Independența constituțională a Transilvaniei și Români din Regatul Ungariei* ale lui Ioan Slavici. Din categoria lucrărilor de religie și istorie bisericească de menționat sunt *Istoria bisericească a lui Meletie*, Iași, 1841, *Confesiunile Sf. Augustin*, Paris, 1871, lucrarea lui Nicolae Popea despre Șaguna, *Spicuri de istorie bisericească*, a lui I. Micu Moldovan, *Acte sinodale* a aceluiași, o istorie a Bisericii românești a lui Al. Grama. Însă multe documente și consemnări de acest gen se găsesc și în *Arhivul pentru filologie și istorie* a lui Cipariu și în publicația *Sionul românesc* de la Viena, a lui Grigore Silași.

După 1850, biblioteca studenților teologi era organizată în 14 grupe tematice, după criteriile de clasificare medievale. În anul 1865, Micu Moldovan efectua prima mare inventariere a întregului material documentar și grupa cărțile în 3 cataloage: mobil („țidulele”), catalogul alfabetic și inventarul propriu-zis. Fondul principal, cu 2300 de piese, se organiza după reguli moderne, valabile și azi. Corespondența de 6700 de scrisori a fost clasificată în ordine alfabetică și după zonele de proveniență: Ardeal, Vechea Românie. În iulie 1916, în statistica oficială a bibliotecii din Budapesta figurau, anunțate de la Blaj, 707 cărți în biblioteca liceului, iar în cea a studenților 903 cărți (în anul 1904). Cu începere din anul 1916, biblioteca liceului era preluată de Zenovie Pâclișanu care, după război, a organizat Biblioteca Centrală a Blajului.²⁴

Influențele din spațiul culturii franceze s-au făcut simțite timpuriu la Blaj. Înainte de revoluție, profesorul Iosif Many (Maniu), admirator al

²⁴ Sidonia Puiu Farcaș, *op. cit.*, p. 250-256.

literaturii franceze și laborios traducător din La Rochefoucauld, a tradus *Cuvintele unui credincios* a abatelui de Lammenais, reprezentant al socialismului creștin, de sorginte populară, lucrare care a circulat în manuscris în Transilvania. Simion Bărnuțiu, în *Dreptul natural privat*, folosește trimiteri din Rousseau și Montesquieu (cu ultimul este în dezacord în legătură cu „*diviziunea statelor*” și preferă teoria lui Kant), dar citează și pe Lamartine, Thiers, Odillon Barrot, Talleyrand, iar în *Pedagogie* se declară adept al lui Rousseau.²⁵

Buni cunoscători ai limbii franceze, la Blaj, au fost Timotei Cipariu și Augustin Bunea (menționați de Ioan Paul în revista *Luceafărul*, în anul 1910). Între traducătorii din limba franceză se numără și profesorul Ioan Fekete Negruțiu (din Ponson du Terrail), iar Ioan Popescu traduce din *Întâmplările lui Telemachu* de Fenelon. La rândul său, Micu Moldovan face traduceri legate de istoria și geografia Franței, din Boileau, Voltaire, Montesquieu, Rousseau. Revista muzicală *Musa română* din Blaj, în numerele 5 și 6 (aprilie 1906), publică corespondența din Paris referitoare la premiera piesei comice *Don Procopio* de Georges Bizet.²⁶ Însă, în cazul blăjenilor, cele mai multe traduceri provin din spațiul de cultură germano-austriac și maghiar (pentru ultimul, după 1868, când și legislația școlară se înăsprește treptat), fără ca să fie rupte legăturile de schimb de carte, în pofida barierelor ridicate, în unele perioade, fie de autoritățile austriece, fie de cele ungare, cu „Țara.”

În măsura în care le permitea birocrăția provincială și legislația, autoritățile confesionale se ocupau de îndreptarea unor deficiențe din sectorul educativ. După consfătuirea/conferința ecleziastică desfășurată la Viena între 6-11 septembrie 1912, care urma altor consfătuiri similare din Elveția și Germania, și profesorii-clerici blăjeni se ocupă de îmbunătățirea catehezei, dar și a creșterii eficienței predării orelor de filosofie, propedeutică și drept bisericesc.²⁷ În acest context se înscria și frecventarea (facultativă) a cursurilor de pedagogie a studenților teologi, urmate, tot

²⁵ A. Radu, *op. cit.*, p. 177.

²⁶ *Ibidem*, p. 87-87, 112, 177.

²⁷ Al. Rusu, în *Unirea*, Blaj, an XXIII, nr. 54, 31 mai 1913, p. 1 (cateheza în școlile medii) și *Ibidem*, în *Cultura Creștină*, 10/25 martie 1913 (pentru îmbunătățirea programelor de învățământ).

facultativ, de susținerea unor examene pentru ameliorarea activității (în cazul în care predau în școlile primare confesionale). Din păcate, acest lucru se întâmplă doar în anii anteriori primei conflagrații mondiale.

Pe de altă parte, manualele tipărite la Blaj erau cele mai bune din arhidieceasă, iar metodicele diverselor materii erau foarte variate și apăreau diferențe în evaluare, lucru care se resimțea, în final, negativ în pregătire. În anii 1919-1920, profesorul preot dr. Volbură incrimina „lipsa aproape totală de manuale pentru seminariile noastre...”, dar și faptul că „nu s-au crescut oameni anume pregătiți pentru diverse catedre, nu s-au luat în considerare aptitudinile și înclinările...”; acuza și aglomerarea profesorilor cu alte preocupări, străine de instruire. Lipseau abonamentele la cărți și reviste de specialitate și era dificilă tipărirea lucrărilor proprii. Nu în ultimul rând, salarizarea era modestă și nestimulativă.²⁸ Aceste aprecieri indică insatisfacția cadrelor didactice, atât în învățământul ortodox, cât și în cel al minorităților, iar contextul politico-social al întregirii naționale ridică noi pretenții pentru procesul educativ; doar o parte din vechile cadre își continuă activitatea.

În societatea transilvană, în special în rândul confesiunilor care țineau de Roma, sub impulsul Enciclicei papale *Rerum Novarum* dată de înaltul pontif Leon al XIII-lea în anul 1891, se manifestă reflexe ale ideilor social creștine, nu pe planul constituirii de partide pe această orientare (precum cele din Austria și Ungaria), ci la nivelul acțiunii solicitate clerului catolic de pretutindeni de a contracara ascensiunea curentelor socialiste și a ateilor. Dacă „Partidul Socialist Creștin al Țării” din Ungaria s-a implicat în manieră radicală în bătălia pentru introducerea votului universal, ca și în susținerea revendicării de parcelare a marilor latifundii bisericești, sub presiunea forțelor conservatoare, evident ostile, acest partid a avut audiență redusă după alegerile din anul 1910. Au funcționat o serie de asociații și societăți catolice (pentru femei, copii, elevi, studenți, țărani meseriași, muncitori), pentru a contracara influențele socialiste, marxiste, ca și ale lojilor francmasonice. Mișcarea a cuprins și slujitori marcați ai Bisericii, ca episcopul de Szekesfehervar, Ottokar Prohaszka,

²⁸ Apud Anton Rus, *Învățământul teologic blăjean. Manuale didactico-teologice tipărite la Blaj (1747-1918)*, în *Acta Musei Blasiensis*, Blaj, 2004, p. 40.

viitor Primat catolic al Ungariei (după 1918, însă, doctrinar al horthysmului). El a condamnat fățărnicia parlamentarismului ungar și a pledat pentru reforma lui democratică, inclusiv pentru parcelarea marilor moșii bisericești în favoarea țăranilor.²⁹ Despre activitatea lui se întâlnesc unele reflecții în *Cultura creștină*, nr. 13/1911, din Blaj, sub semnătura lui Victor Macavei.

Consecințe au avut ideile social-creștine austriece și ungare și în reformarea strategiei și tacticii Partidului Național Român, care, în anul 1905 trece la activism, fără a se exclude și alte influențe de factură liberal-democrată și social-democrată (căci marxismul era repudiat). Conducerea P.N.R. a încercat să realizeze - fără succes - un bloc electoral al naționalităților cu forțele mai realiste ale elitei maghiare. În programul politic românesc se întâlnesc revendicări socio-economice ca parcelarea, vânzarea sau arendarea către țărani a marilor moșii, un nou sistem progresiv de impozitare a venitului, introducerea asigurărilor de boală și bătrânețe, dar și politice, ca libertatea întrunirilor și asocierii, vot universal, egal și secret, folosirea limbii populației majoritare în justiție, administrație și școală.³⁰

În evoluția intelectualității românești a timpului, categoria ecleziastică rămâne preponderentă la începutul perioadei urmărite. Între anii 1867-1918, la Facultatea de Teologie din Budapesta au urmat studii aproape 240 de viitori preoți, profesori și ierarhi.³¹ Între anii 1850-1900, numărul preoților activi de parohie este de 932, alături de 689 preoți seculari și doar 32 nehirotoniți. În afară de Budapesta, blăjenii au urmat teologia în număr mare la Blaj, dar și la Innsbruck, Graz, Strigoniu, Ungvar, Gherla, Arad, Sibiu și Oradea.

Pe ansamblul Transilvaniei, un rol important îl avea intelectualitatea didactică. La nivelul tuturor confesiunilor, în anul 1854, în gimnaziile

²⁹ T. T. Pavel, *Românii transilvăneni și curentul social-politic la popoarele din centrul Europei în primul deceniu al secolului al XX-lea, în 300 de ani de la unirea Bisericii române din Transilvania cu Biserica Romei*, Cluj-Napoca, Presa Universală Clujeană, 2000, p. 287, 292-293.

³⁰ *Ibidem*, p. 293, 296.

³¹ *Seminariul venerabilului cler al Arhidiecesei de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1900* (conspectul sumar al districtelor protopopești din arhidieceasă).

predau 261 de profesori și institutori, dintre care 164 aveau statut laic integral, 97 fiind preoți sau prelați, iar 183 profesori aveau atestat profesional, funcționând cu normă întreagă. După înființarea Universității din Cluj în 1872 și sub imperativul cerințelor sociale, în anul 1910 Transilvania avea 3391 intelectuali. Dintre ei, 27,4% erau în profil didactic, 18,9% în profil tehnic, respectiv economic, funcționarii - de stat, în administrația comitatelor, cercurilor, comunelor - aveau pondere de 19,73%, iar intelectualitatea ecleziastică scade la 13,8%. La Blaj, revista *Transilvania* din anul 1877 consemnează pentru perioada anilor 1850-1877, cu studii „terminate,” 353 clerici, 667 absolvenți de liceu, 238 de institutori și 1598 absolvenți de școală normală, în total 2856 intelectuali. Recensământul oficial din anul 1910 menționa în Transilvania intelectualitate în profil medical în procent de 9,6%, intelectualitate juridică - 7,01%, intelectualitate cultural-artistică - 2,7% și alte categorii - 3%.³²

Pentru intelectualii blăjeni, coroborând datele șematismelor, cele din Registrul ordinațiilor (Arhiva Alba-Iulia) și datele oferite de lucrarea cercetătorului mureșan dr. Cornel Sigmirean *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă (1867-1918)* - Cluj-Napoca, 2000 (*Anexa*) - pentru anii 1850-1918 consemnăm un număr de 1463 preoți activi, absolvenți de teologie în proporție de 57,24%, iar în institute de învățământ superior din Transilvania au studiat absolvenți de liceu în proporție de 25,56%.

Dintre cei care studiază în străinătate, elita o formează bursierii de la Roma: Augustin Bunea, Victor Mihali, Vasile Hossu, Ioan Sâmpălescu, frații Demetriu și Sebastian Radu, Pop Gavril, Alexiu Viciu, Vasile Suciuc, Ioan Coltor, Liciniu Pop, Aftenie Vasile, dar și Virgil Vancea și Mihail Coriolan Papiu Lupu (pregătit ca misionar pentru SUA), Ioan Roșu.

Desigur că între intelectualii de/fără blăjeni de excepție, de-a lungul timpului (incluzându-i și pe cei care au urmat cel puțin liceul la Blaj) se remarcă 9 membri titulari, 7 corespondenți și 3 membri de onoare ai

³² I. Chioreanu, *Aspects regardant la dynamique et les structures de l'intellectualite dynamique de la Transylvanie dans la periode dualiste austro-hongrois*, în *Transylvanian Review*, III, nr. 2, 1994, p. 62-63, 71.

Academiei Române.³³ Dar un grup de absolvenți de valoare ai școlilor blăjene îl formează corpul didactic din instituțiile de învățământ blăjene. Între anii 1850-1918 au predat în școlile Blajului 160 de persoane (dintre care 16 posturi didactice de nivel mediu), un număr de 15 profesori au funcționat și în alte localități din Transilvania și Ungaria, iar 10 au predat în localități din Principatele Unite/Regatul României.

Dintre profesorii blăjeni, ca personalitate multilaterală, se distinge de la distanță Timotei Cipariu. Între contribuțiile sale savante sunt preocupările privitoare la prelucrarea *Bibliei*, inițiativă care era menită să servească direct studenților teologi. Înainte de 1848, într-o primă variantă, a încercat să dea *Bibliei* românești o „formă antică” (traducerea parțială a *Genezei* „de o proză fluentă”), iar în anul 1870 definitivează varianta a doua, cu „text fluid și savant,” fără să o tipărească. Motivul a fost scandalul cultural de amploare, stârnit de Andrei Șaguna, care s-a opus cu vehemență tentativei lui I. H. Rădulescu de traducere (acesta a tipărit primele cărți). Prelatul sibian era nemulțumit nu doar de statutul lui laic, dar și de limbajul împestrițat cu italianisme. Cipariu nu a dorit să fie implicat în scandal. La rândul lui, profesorul teolog Vasile Smigelschi a lucrat la textul *Bibliei* timp de 25 de ani, îmbogățind lucrarea cu mii de note, comentarii și explicații proprii, conform concepției metodologice critice. Nu a putut nici el să o publice, nu numai datorită evenimentelor specifice anilor de război, dar și unor intrigi și neînțelegeri din rândul clerului.³⁴

În aceeași categorie a lucrărilor deosebite se număra o lucrare de referință pe plan religios, aparținând lui Simeon Micu, absolvent de teologie vieneză și profesor și el la Facultatea de Teologie din Blaj, unde a predat teologia dogmatică. Pe lângă lucrarea *Teologie dogmatică specială*, tipărită în anul 1881, a publicat *Teologia Fundamentală*; lucrare definită drept punct de reper în domeniu, răspuns eficace dat provocărilor doctrinare din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Raportându-se cu

³³ După *Blăjeni, profesori și elevi, membrii ai Academiei Române*, în *Astra blăjeană*, publicație trimestrială, an IX, nr. 3 (32), oct. 2004, p. 6.

³⁴ I. Chindriș, Niculina Iacob, *Școala biblică a Blajului (Experiența a cinci Biblii într-un veac și jumătate (1761-1910))*, în *Acta Musei Blasiensis*, III, 2004, p. 54-56.

predilecție la teologia fundamentală germană, dar valorificând și tendințe specifice teologiei române, autorul dovedește o bună cunoaștere a stadiului teologiei catolice din vremea sa și își manifestă opțiunea pentru modelul apologetic-pozitivist. Manualul ajută și la înțelegerea modului în care doctrina Conciliului Vatican I a fost privită și asumată de teologia greco-catolică românească.³⁵

După datele prezentate de cercetătorul dr. Sigmirean, la Facultatea de Drept și Științe Politice din Budapesta au făcut studii 12 cursanți proveniți din absolvenții Blajului, la medicină 24, la Facultatea de Litere și filosofie 14 persoane. La Cluj, dreptul l-au urmat 191 de absolvenți, la farmacie și medicină 110 absolvenți, la litere 19 absolvenți, iar la Viena absolvenți de frunte au fost Al. Grama, O. Bonfiniu Banfi și Enea Hodoș. La Academia Regală de Agricultură din Kosice, Orientală de Comerț din Budapesta s-a afirmat Rusu Eugen, iar la Academia de Bellearte din Budapesta - Flaviu Domșa. Dintre juriști, am identificat 19 studenți blăjeni, mai cunoscut fiind Aurel P. Bănuț (scriitor și unul dintre inițiatorii teatrului românesc din Transilvania), peste 50 de profesori și cercetători, inclusiv frații Aron și Nicolae Densușianu, Enea Hodoș (publicist), Ioan Paul, menționat înainte. Au devenit însă și economiști, funcționari și directori de bancă (foarte cunoscut - Dionisie Pop Marțian), ofițeri, ziariști - Alexandru Ciura, redactor al revistei *Luceafărul* și scriitor, Gr. Maior, redactor la *Gazeta Transilvaniei*, prima româncă cu doctorat din Transilvania, Margareta Hodoș, căsătorită Pop (cu doctorat în folclorică) etc.³⁶

Trebuie menționată contribuția a zeci de profesori, institutori, învățători, care au predat în multe localități din Țara-Mamă, ca și contribuția însemnată și continuă în cadrul Asociației transilvane, asociație cultural-națională, care, nu întâmplător, în anul 1911 își sărbătorește semicentenarul, festiv, la Blaj, în cadrul unei veritabile manifestări naționale. Astfel, strădaniile blăjenilor, pe diverse planuri, sunt o parte importantă a eforturilor românești, care au activizat multe comunități românești în zilele fierbinți ale sfârșitului de an 1918.

³⁵ Cr. Barta, *Despre nașterea teologiei fundamentale în Biserica Română Unită cu Roma*; date biografice, respectiv lucrări ale autorilor, la N. Comșa, T. Seiceanu, *Dascălii Blajului*, Blaj, Editura Eventus, 1994.

³⁶ N. V. Fola, *op. cit.*, p. 220-223, 187-200.